

Миронюк Т. В.,
доцент кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ БУЛІНГУ

Сьогодні наша держава знаходиться на початку шляху протидії булінгу, на відміну від інших країн. Однак, реформи, які пропонуються урядом, більше націлені на те, щоб перетворити школу на безпечний простір, де немає насильства і цькування, створити атмосферу довіри і взаємоповаги.

В національному законодавстві введено адміністративну відповідальність за вчинення булінгу. Кодекс України про адміністративні правопорушення доповнено статтею 173-4 Булінг (цькування) учасника освітнього процесу.

Також внесеними змінами до закону України «Про освіту»: введено визначення терміна «булінг» як «моральне або фізичне насильство, агресія в будь-якій формі або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення».

Але ми пропонуємо проаналізувати булінг з позицій кримінального права, а також дослідити особливості кваліфікації даного виду поведінки як окремого виду злочину.

Основним безпосереднім об'єктом булінгу є здоров'я, а додатковим обов'язковим – воля, честь і гідність особи. З об'єктивної сторони цей злочин характеризується:

- 1) діями – нанесенням побоїв, мученням, знущанням, цькуванням або іншими насильницькими діями;
- 2) наслідками у виді заподіяння сильного фізичного болю або фізичного чи морального страждання;
- 3) причинним зв'язком між вказаними діями і наслідками.

Суб'єкт булінгу – спеціальний. Як правило, це особа, яка здійснює контроль над потерпілим, а останній перебуває від неї у певній залежності.

Суб'єктивна сторона злочину (булінгу) характеризується прямим умислом. Оскільки за своїм проявом булінг дуже схожий з катуванням, то він може відзначатися хоча б однією спеціальною метою з чотирьох, що зазначені у диспозиції ч. 1 ст. 127 КК України:

- 1) примусити потерпілого або іншу особу вчинити дії, що суперечать їх волі, у т. ч. отримати від нього або іншої особи відомості чи визнання;
- 2) покарати його чи іншу особу за дії, скоєні ним чи іншою особою або у скоєнні яких він чи інша особа підозрюється;
- 3) залякати його чи інших осіб;

4) дискримінувати його чи інших осіб

А також дії, спрямовані на:

1. емоційне приниження, що включає вербальні і невербальні способи вираження. Вербальні способи – це негативно забарвлені висловлювання, використання підвищеного тону, крик, звинувачення у помилках, приниження здобутків і досягнень людини. Невербальні способи – зневажливий погляд, мовчазне засудження, образливі жести;

2. продовження емоційно образливої і принизливої поведінки впродовж тривалого періоду. Жертви булінгу визнають, що навіть, якщо неприйняття і несхвалення висловлюється у відносно м'якій формі, але впродовж тривалого періоду, виникає відчуття загнаності і відсутності виходу;

3. непривітну і недовірливу поведінку, що також класифікується як булінг;

4. втручання у приватне життя людини;

5. погіршення психологічного і фізичного стану людини, яка піддається булінгу;

6. намір агресора завдати шкоду іншій людині, що дозволяє чи сприяє, щоб ця людина пережила травмуючі події;

7. дії агресора, що принижують гідність і завдають моральної або фізичної шкоди іншій людині [1].

Досить часто булінг фактично переростає у катування із наявністю усіх ознак складу цього злочину, за винятком суб'єкта.

Також, ознаками булінгу є:

– наявність сторін – кривдник (булер), потерпілий (жертва булінгу), спостерігачі;

– систематичність (повторюваність) насильства (діяння);

– наслідки у вигляді психічної та/або фізичної шкоди, приниження, страху, тривоги, підпорядкування потерпілого інтересам кривдника, та/або спричинення соціальної ізоляції потерпілого.

Діти-булери до 16 років, які вчинили дії, що утворюють склад кримінального правопорушення, наприклад катування, не несуть кримінальної відповідальності за ст. 127 КК України, оскільки ч. 2 ст. 22 КК України цей злочин не передбачено у переліку тих, кримінальна відповідальність за які настає з чотирнадцяти років. Якщо ж вони здійснюють свої неправомірні дії через мережу Інтернет (кібербулінг), то за погрози іншим дітям в інтернеті відповідальність несе власник того комп'ютера, з якого було поширено неправдиву інформацію або залякування. Теорія кримінально-правової кваліфікації виробила правило, яким на сьогодні керується судово-слідча практика: діяння осіб, які не досягли відповідного віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, за конкретними статтями Особливої частини КК України, повинні кваліфікуватися за тими статтями КК, щодо яких вони наділені ознаками суб'єкта, якщо у скоєному є всі ознаки складу злочину, передбаченого цими статтями. Таким чином, якщо особа віком від 14 до 16 років вчинила насильницькі дії з метою,

про яку зазначено у ч. 1 ст. 127 КК України, то, за наявності для цього підстав, вона може підлягати відповідальності за ст.ст. 121, 122, 296 КК України.

Що ж до правової характеристики булінгу як психологічного насильства, то цей феномен ототожнюється часто з неправомірним психологічним впливом. Так, у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочини чи іншу антигромадську діяльність» від 27 лютого 2004 р. психологічний вплив визначається шляхом вказівки на погрозу застосувати насильство, знищити майно, розголосити певні відомості тощо, [2]. а в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07 лютого 2003 р. як приклад психологічного насильства наводиться погроза завдання фізичної, моральної чи майнової шкоди [3]: психологічний вплив із погрозою людині тим, що у майбутньому будь-які права чи законні інтереси цієї людини або небайдужих їй осіб будуть поставлені під загрозу;

– психологічний вплив зі створенням загрози негайного завдання будь-якої шкоди будь-яким правам чи законним інтересам людини чи небайдужих їй осіб, а також імітація такої загрози (наприклад, створення стану, що загрожує небезпекою життю або здоров'ю людини чи імітує таку небезпеку).

Таке кримінальне правопорушення, як шантаж [4], також доцільно відносити до психологічних знущань, адже він реалізується шляхом погрози, умовою не втілення в життя якої є вдавання потерпілого до певного вчинку.

З огляду на наявну в Україні практику, найчастіше дії булерів кваліфікуються як хуліганство (ст. 296 КК України). Якщо мали місце завдання шкоди здоров'ю потерпілого: побої, тілесні пошкодження, доведення до самогубства тощо то відповідно за ст. 120–129 КК України.

Як показує практика, за дії дітей-булерів притягують до відповідальності їхніх батьків за ч. 4 ст. 184 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей», відповідно до якої вчинення неповнолітніми діянь, що містять ознаки злочину, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, якщо вони не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність, тягне за собою накладення штрафу на батьків або осіб, що їх замінюють, від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Але сплата штрафу батьками дитини не є покаранням для самої дитини, і навряд чи є поштовхом для її перевиховання. Не можна проконтролювати й те, чи провели батьки з своєю дитиною хоч якусь виховну бесіду або, можливо, звернулися за допомогою до психолога.

Як правило, булінг у дитячому середовищі передусе вчиненню тими ж дітьми у майбутньому насильницьких злочинів, які є небезпечними за своїми наслідками і можуть завдавати шкоди різного характеру.

Дослідження показало, що основна маса дітей, які вчиняють протиправні дії, віднесені до ознак булінгу над іншими людьми (здебільшого своїми однолітками), роблять це у віці 10–16 років, з них у віці з 14 до 16 років – 40 % [5, с. 48].

Тому вважаємо необхідним знизити вік кримінальної відповідальності суб'єкта, що вчиняє булінг – 14 років (якщо його дії спричинили тяжкі наслідки). Що ж стосується дітей, які з 11 років і до досягнення 14 років вчиняють суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки булінгу, то до них відповідно до ст. 97 КК України суд застосовує примусові заходи виховного характеру, передбачені ч. 2 ст. 105 КК України.

Цілком очевидно, що при застосуванні примусових заходів виховного характеру, зважаючи на соціальну та психічну несформованість неповнолітнього, каральний вплив не є самоціллю, оскільки його здатні забезпечити навіть мінімальні обмеження. На перший план у цьому випадку виходить превентивно-виховний, виправно-попереджувальний та соціально-відновлювальний (ресоціалізаційний) вплив. Разом з тим вони все ж таки передбачають певні негативні наслідки для неповнолітньої особи, яка скоїла суспільно небезпечне діяння, застосовуються судом з дотриманням певної процесуальної форми. Однак ефективність примусових заходів виховного характеру викликає дуже багато запитань на сьогодні, а тому потребує істотного удосконалення.

Отже, вважаємо за доцільне проаналізувати теоретичну та практичну можливість кримінально-правової відповідальності дітей, які досягли 14 років, за вчинення булінгу. Адже закріплення такої відповідальності у КК України могло б стати одним із засобів запобігання та протидії булінгу.

Список використаних джерел

1. Randall P. Bullying in Adulthood: Assessing the Bullies and Their Victims. Florence, KY, USA: Brunner-Routledge. 2001. 12–13 p. URL: <http://site.ebrary.com/lib/bckharkiv/Doc?id=10053591>.

2. Коновалов А. Подходы к работе с травлей в школе и школьные службы примирения. Теории буллинга и «школьная восстановительная конференция». URL: <http://www.8-926-145-87-01.ru>.

3. Ліщинська О.А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації. Національна академія наук 33 педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2010. С. 68.

4. Ліщинська О.А. Профілактика психологічного насильства в сім'ї та в освітньому середовищі: Методичні рекомендації.

Національна академія наук 33 педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2010. С. 258.

5. Запорожець А.К., Миронюк Т.В., Левченко Ю.О. Булінг в Україні – кримінологічна характеристика та запобігання / Монографія. Київ.: ФОП Маслаков, 2020. 136 с.

Мовчан Р. О.,

доцент кафедри конституційного,
міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету
імені Василя Стуса, кандидат юридичних
наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 69 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ АБО САМОВІЛЬНЕ БУДІВНИЦТВО

В юридичній літературі неодноразово зверталась увага на необґрунтованість санкцій ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 Кримінального кодексу України (далі – КК), в яких передбачено лише такі види невинуватих суворих покарань, як обмеження волі та позбавлення волі, що явно не відповідає ні суспільній небезпеці, ні юридичній природі описаних у них діянь. Усвідомлюючи цей факт, та водночас не бажаючи звільнити винних осіб від реального відбування покарання, значна частина представників суддівського корпусу у порядку застосування ст. 69 КК переходить до інших, більш м'яких видів покарання. Причому, за винятком однієї справи, в якій обмеження волі було замінено на громадські роботи, в абсолютній більшості випадків таким «пом'якшеним» видом покарання виступав штраф.

Цікаво, що в переважній більшості подібних випадків призначення більш м'якого покарання, яке не зазначене в санкціях ч. 2 та ч. 4 ст. 197-1 КК, ставало наслідком затвердження судом укладеної між прокурором та обвинуваченим угоди про визнання винуватості (ст. 472 КПК). Водночас деякі суди відмовлялися затверджувати зазначені угоди, мотивуючи свої рішення тим, що правом призначити основне покарання, яке є іншим, більш м'яким видом основного покарання, не зазначеного в санкції статті, наділений лише суд. Уніфікований підхід щодо вирішення цього питання відсутній і серед представників кримінально-правової доктрини.

Зокрема, В. І. Тютюгін пише про те, що, формулюючи в п. 1 ч. 1 ст. 65 КК загальне правило про призначення покарання в межах санкції, закон у ч. 3 цієї статті вказує, що виключенням з нього, яке виражається у призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено в санкції, є застосування ст. 69 КК, а не угоди сторін. Водночас фахівець констатує, що за умови, коли закон наділяє сторони угоди по суті функціями суду і надає їм право призначити покарання у межах санкції, навряд чи